

“MÜSTEZAT MANİ” TERİMİ DOĞRU MUDUR?

Dr. Doğan KAYA

Az sözlerle çok anlamların ifade edildiği, sevda konusu ağırlıkta olmak üzere hemen her konuda söylenmiş, yedi heceli, müstakil dörtlüklü şiirlere mani denir.

Maniler genel olarak yedi hecelidir ve dört dizeden ibarettir. Ancak istisnai de olsa hece ve dize sayıları farklı maniler de vardır. Bu çerçevede manileri yapılarına göre şu şekilde tasnif edebiliriz:

A. Hece Sayısına Göre Maniler

1. Dört heceli maniler
2. Beş heceli maniler
3. Altı heceli maniler
4. Yedi heceli maniler
5. Sekiz heceli maniler
6. On bir heceli maniler

B. Mısralarına Göre Maniler

1. Düz Maniler
2. Kesik / Cinaslı Maniler
3. Yedekli Mani
 - a. 6 mısralı maniler
 - b. 7 mısralı maniler
 - c. 8 mısralı maniler
 - ç. 9 mısralı maniler
 - d. 10 mısralı maniler
 - e. 11 mısralı maniler
 - f. 12 mısralı maniler
 - g. 14 mısralı maniler
 - h. 16 mısralı maniler
 - ı. 17 mısralı maniler

Her ne kadar farklı hece ve farklı ölçüde maniler var olsa da mani denilince akla 7 heceli ve (*aaba*) kafiye düzenindeki şiir şekli gelir.

Yapılarından dolayı bazı manilere *düz, kesik / cinaslı, yedekli ve müstezat mani* gibi çeşitli adlar verilmiştir. Bizim burada üzerinde duracağımız mani şekli de sonuncusu olacaktır.

Bu manilerin kafiye düzeni (*abxb*) şeklindedir. Dört dizelidir, ancak 1. 3. dize (7), 2 ve 4. dize (4 veya 5) hecelidir. Uzun ve kısa hece yapısından dolayı “müstezat mani” olarak isimlendirilmiştir. Bu terimi tespitlerimize göre ilk kullanan *Türk Manileri* kitabının yazarı Sami Akalın olmuştur. Akalın konu ile ilgili olarak şunları söylemektedir: “*Türk mani dünyasında, biçim bakımından en ilgi çekici olanları birinci ve üçüncü satırlarında yedi hece, ikinci ve dördüncü satırlarında da beş hece söz bulunan bu müstezat manilerdir. ... Müstezat adını da teklif olarak ben yakıştırdım.*”¹ Akalın, sözü edilen kitapta “*Müstezat Gagavuz Manileri*” başlığında yayımladığı manileri, Kırım’dan Köstence’ye göçmüş, Köstence’den de İstanbul’a yerleşmiş olan kimselerden derlediğini ve kaynak şahısların bu manilerin Gagavuz manisi olduğunu söylediğini ifade etmiştir.²

Asıl meseleye geçmeden önce bu konu üzerinde durmak istiyorum.

Literatürümüze Gagavuz manileri olarak geçen bu manilerin kimlere ait olduğunu açıklığa kavuşturmamız gerekiyor. Sözüünü ettiğimiz maniler, Gagavuz Manileri değil Dobruca Nogay Tatarlarının manileridir. Bunu, kendisi de bir Gagavuz Türk’ü olan Fedora Arnaut söylemektedir. Arnaut, *Gagavuz Manilerinin İncelenmesi ve Türkiye ile Azerbaycan Örnekleriyle Karşılaştırılması* adlı yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezinde; “*Bu maniler, Dobruca’daki Tatarlarının lehçesinde yazılmış olup, okuyuculara maalesef Gagavuz Manileri olarak sunulmuştur.*” sözleriyle bu manilerin Gagavuz manisi olduğu görüşüne karşı çıkmıştır.³

Benim burada sözünü edeceğim ikinci konu; “müstezat mani” teriminin yanlış olduğu hususuyla ilgilidir. Konuyu daha iyi anlamak için müstezat kelimesi üzerinde durmamız gerekiyor. Müstezat “ziyadeleşmiş, artmış, çoğalmış.” demektir.⁴ Genellikle (*mef û lü me fâ î lü me fâ î lü fe û lün*) veznindeki şiirlerin beyitlerinden sonra (*mef û lü fe û lün*) kalıbıyla söylenmiş dizeler getirmek suretiyle tesis edilen şiirlere verilen ad olarak kullanılmıştır. Ne var ki aruzun başka kalıpları ile de müstezat şiirler söylenmiştir. Divan edebiyatında sıkça karşımıza çıkan bu şekli, zaman zaman âşıklar da tesis etmişlerdir. Âşıklar, koşmaların ve aruz vezniyle ortaya koydukları *divan, semâî, kalenderî* gibi nazım biçimlerinin müstezat örneklerini de sergilemişlerdir.

¹ L. Sami Akalın, *Türk Manileri*, C. I, İstanbul, 1972, s. VI-VII.

² L. Sami Akalın, a. g. e., s. VI.

³ Fedora Arnaut, *Gagavuz Manilerinin İncelenmesi ve Türkiye ile Azerbaycan Örnekleriyle Karşılaştırılması*, Ank., 1997, s. 40-42. (G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

⁴ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 1995 (12. Baskı), s. 752.

Müstezat şiir şekli kısaca ifade edecek olursak, ana metindeki birimin sonuna kısa dizeler eklenmek suretiyle söylenmiş/yazılmış şiirlerdir. Konumuza gelecek olursak, mani, bilindiği gibi en az dört dizedir. Bir maninin müstezat hale getirilebilmesi için ana metne bir dize -ki bu 3 veya 4 heceli bir söz olabilir- eklenmesi gerekir. Edebiyatımızda bu şekilde ortaya konulmuş tek bir mani örneği yoktur. Bu sözümüz biraz önce adı geçen Nogay manileri için de geçerlidir. Maninin zaten kendisi dört dizedir ve sözü edilen manilere eklenmiş bir dize söz konusu değildir. Sözkonusu manilerin sadece dizeleri arasında farklı ölçüler bulunmaktadır. Bu terimi ilk defa kullanan Sami Akalın'ın dikkatinden kaçan husus; kısa dizeleri, ziyade dize olarak algılamış olmasıdır. Akalın'ın bu yaklaşımı sonraki araştırmacılar tarafından da kabul görmüş ve maniler konusunda yapılan çalışmalarda Nogay manileri yanlış olarak hep "müstezat mani" olarak ele alınmıştır.

O halde bu manileri hangi terimle adlandırmamız gerekiyor?

1. ve 3. dizeleri (7), 2. ve (4) dizeleri (4 veya 5) hece olan bu manilerin özelliklerini göz önünde aldığımızda onlar için "iki ölçülü maniler" yahut "gedikli maniler" gibi terimlerin uygun olacağını düşünüyorum.

İki Ölçülü / Gedikli Mani örnekleri

<i>Ezan taşı üstünde</i>	<i>Çok söyleme başımda</i>
<i>Ezanı okur</i>	<i>El seni dinler</i>
<i>Akamın kekilleri</i>	<i>Ananı eşek tepsin</i>
<i>Lavanta kokur</i>	<i>Babanı filler</i>

<i>Ak deryanın üstünde</i>	<i>Yeşil kiymek bek sevap</i>
<i>Yeşil kayık yar</i>	<i>Al pazardan yar</i>
<i>Sen ay bolsan ben yıldız</i>	<i>Tanrı seni saklasın</i>
<i>Kavuşayık yar</i>	<i>Köz nazardan yar</i>

.....

<i>Men bu keşe tiş kördüm</i>	<i>Ben bu gece düş gördüm.</i>
<i>Tobem oyıldı</i>	<i>Tepem oyuldu.</i>
<i>Annemden giz yar suydım</i>	<i>Annemden habersiz yar sevdim.</i>
<i>Âlem tuyuldi</i>	<i>Herkes duydu.</i>

<i>Alma terek putağı</i>	<i>Elma ağacı budağı</i>
<i>Yaprak açay</i>	<i>Yaprak açar</i>
<i>Babası izin bermese</i>	<i>Babası izin vermezse</i>
<i>Kızı kaçay</i>	<i>Kızı kaçar</i>

Arabamı yektirdim Arabamı çektiirdim
Teleke takım Talika takım
Bu dünyada kelmesem Bu dünyada gelmezsen
Akratte akım Ahrette hakkım

Vahitsiz meyva idim Vakitsiz meyve idim
Vahitsiz piştım Vakitsiz oldum
Ayrılmacah dust idim Ayrılmayacak dosttum
Ayrılığa tüştım Ayrılığa düştüm

Yarık yansa eki terek Işık yansa iki ağaç
Sünse kümür Sönse kömür
Sensiz cürgen künlerim Sensiz geçen günlerim
Saymam ümür Saymam ömür⁵

Mındım torat togalap Bindim doru ata başlık koyarak
Kettım Koban cagalap Gittim Koban'ı boylayarak
Tamam alt'ay caz cürdüm Tam altı ay yaz yürüdüm
Bır botadı sagalap Bır botayı izleyerek

Mısır ektım bir sıra Mısır ektim bir sıra
Satır tawdıñ boyına Deli ormanın boyuna
Bırkaş mane aytarman Birkaç mani söylerim
Abıymdıñ toyında Ağabeyimin düğününe⁶

Ay tuwsa ayaz bola eken Ay doğarsa ayaz olurmuş
Kün tuwsa biyaz Gün doğarsa beyaz
Süymegenden ayır da Sevmeyenden ayır da
Süygende yaz Sevdiğine yaz

Dalgalı derya üstinde Dalgalı derya üstünde
Gezer kayık Gezer kayık
Sen ay bolsan men yıldız Sen ay olsan ben yıldız
Kawışayık Kavuşalım⁷

⁵ Zsuzsa Kakuk, *Kırım Tatar Şarkıları*, Ank., 1993, s. 9, 11, 88, 89.

⁶ Nedret Mahmut, *Dobruca ve Kuzey Kafkas Nogaylarının Folkloru Üzerine Genel Bir Bakış*, III. MTFKB, C. I, Ank., 1986, s. 189-190.

⁷ Enver Mahmut- Nedret Mahmut, *Dobruca Türk Halk Edebiyatı Metinleri*, Ank., 1997, s. 62-83.